

Yordanka Ilieva–Cygan¹
(Warszawa)

Język odziedziczony Bułgarów w Polsce – rekonesans badawczy

Słowa kluczowe: język odziedziczony, język bułgarski, Bułgarzy w Polsce, dwujęzyczność
Keywords: heritage language, Bulgarian language, Bulgarians in Poland, bilingualism

Na przestrzeni ostatnich lat na skutek przemian społecznych związanych z globalizacją oraz w wyniku intensyfikacji stosunków ekonomicznych między Polską a Bułgarią można zaobserwować zwiększoną migrację Bułgarów do Polski. Według danych Europejskiego Urzędu Statystycznego Eurostat na dzień 1 stycznia 2022 roku liczba obywateli Bułgarii zamieszkałych na stałe w Polsce wynosiła 2613 osób². W porównaniu z innymi grupami etnicznymi w kraju kolonia bułgarska nie jest zbyt liczna i nie posiada oficjalnego statusu mniejszości narodowej. Z pewnością ma to przełożenie na brak dogłębnych badań dotyczących sytuacji językowej Bułgarów w Polsce. Według Petara Sotirova wynika to także ze specyfiki analizy językowych zachowań imigrantów, która wymaga znajomości zarówno ich języka ojczystego, jak i języka kraju przyjmującego, a także stosowania specjalistycznych, interdyscyplinarnych metod badawczych. W konsekwencji badania nad językiem imigrantów pojawiają się znacznie rzadziej niż te, które dotyczą innych aspektów ich życia w nowym środowisku (Sotirov 2011: 246). Pierwszą próbę bardziej kompleksowych badań nad językiem bułgarskim dzieci z rodzin polsko-bułgarskich stanowi publikacja mojego autorstwa z 2024 roku, zatytułowana *Wychowanie dwujęzyczne w rodzinie polsko-bułgarskiej* (Ilieva–Cygan 2024). Zawarta w niej analiza dotyczy przede wszystkim oddziaływania języka polskiego

¹ ORCID: 0000-0003-3200-1158

² Eurostat, *EU and EFTA citizens who are usual residents in another EU/EFTA country as of 1 January*, 6.05.2025, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/migr_pop9c-tz_custom_17731266/default/table [6 X 2025].

na bułgarski język mówiony czwórki rodzeństwa – dzieci w wieku od 2 do 10 lat, wychowywanych dwujęzycznie w rodzinie etnicznie mieszanej. W niniejszym artykule chciałabym zaś przedstawić krótkie badanie obejmujące kilkadziesiąt rodzin (bułgarskich bądź mieszanych) zamieszkałych na terenie Polski, które nakreśli nieco szerszy obraz podejścia rodziców do zachowania i przekazania bułgarskiego języka odziedziczonyego.

1. Bułgarzy w Polsce

W literaturze przedmiotu wyróżnia się dwa zasadnicze etapy obecności Bułgarów w Polsce. Pierwszy obejmuje okres od wyzwolenia Bułgarii spod panowania tureckiego (1878 rok) do wybuchu II wojny światowej, kiedy w ramach szerszej fali migracyjnej do niektórych regionów Polski napływali bułgarscy ogrodnicy i rzemieślnicy. Drugi etap, trwający od zakończenia II wojny światowej aż po czasy współczesne, określanym jest mianem „nowoczesnej kolonii bułgarskiej” i charakteryzuje się zróżnicowanymi cechami demograficznymi i społecznymi (Sotirov 2011: 248). W artykule *Wybrane aspekty zachowań językowych Bułgarów zamieszkałych w Polsce* Petara Sotirova sytuacja językowa pierwszej fali migrantów została opisana jako jednojęzyczna – podstawowe sfery życia społecznego i zawodowego Bułgarów ograniczały się wyłącznie do przestrzeni języka bułgarskiego. Język polski funkcjonował marginalnie i dotyczył wąskich grup zawodowych, na przykład sprzedawców, a zjawisko bilingwizmu występowało wówczas sporadycznie (Sotirov 2011: 250). Brak presji ze strony języka polskiego sprawił, że bułgarszczyzna w dużym stopniu zachowała swoją pierwotną postać, co widoczne jest nawet współcześnie. Dopiero decyzje o osiedleniu się na stałe w Polsce i zawieraniu małżeństw mieszanych prowadziły do stopniowego wzrostu wpływu polszczyzny, która zaczęła dominować w codziennej komunikacji bułgarskich imigrantów.

Według Sotirova zachowania językowe współczesnej kolonii bułgarskiej stanowią znacznie bardziej złożone zagadnienie badawcze. Wynika to między innymi z rozproszenia Bułgarów na terenie całej Polski, braku systematycznych kontaktów wewnątrzgrupowych oraz zróżnicowania społecznego. Sytuację komplikuje również charakter aktywności zawodowej (często indywidualnej) oraz zawieranie związków małżeńskich lub partnerskich z Polakami, co sprzyja dominacji języka polskiego w codziennych interakcjach. Odmienne niż w przypadku dawnych migrantów, którzy w niewielkim stopniu konfrontowali się z polskim otoczeniem językowym, współcześni Bułgarzy stają przed koniecznością wyboru strategii komunikacyjnych i określenia własnego modelu dwujęzyczności. W efekcie ich zachowania językowe przyjmują wiele wariantów,

uwarunkowanych czynnikami społecznymi i kulturowymi, co prowadzi do zróżnicowanych konsekwencji językowych (Sotirov 2011: 251). Współcześni Bułgarzy w Polsce funkcjonują więc w środowisku językowym charakteryzującym się powszechnym występowaniem różnorodnych form bilingwizmu – od początkowego, poprzez progresywny, po symetryczny lub regresywny. W życiu jednostek polszczyzna i bułgarszczyzna współistnieją w odmiennych proporcjach i sferach komunikacyjnych. Badania Urszuli Kaczmarek wskazują, że w 25% rodzin mieszanych język polski pełni funkcję wyłącznego środka komunikacji, w 42% – dominuje, w 21% współwystępuje równoległe z bułgarskim, natomiast jedynie w 12% rodzin przewagę zachowuje język bułgarski (Kaczmarek 2002: 362). Choć dane te nie mają charakteru reprezentatywnego i odnoszą się do badań sprzed dwudziestu lat, można je uznać za odzwierciedlenie szerszych tendencji obserwowanych w mieszanych rodzinach polsko-bułgarskich. W ich praktykach językowych widoczna jest zarówno tendencja do unifikacji, czyli dostosowania się do polszczyzny, jak i do indywidualizacji, czyli świadomego podtrzymywania cech języka bułgarskiego. W przeciwieństwie do wcześniejszych migrantów, współczesna społeczność bułgarska w Polsce doświadcza bilingwizmu na szeroką skalę, choć w różnych wariantach (Sotirov 2011: 258).

Dotychczasowe opracowania dotyczące sytuacji językowej Bułgarów w Polsce są nieliczne, można wśród nich wymienić między innymi: *Spod znaku Warneńczyka* Urszuli Kaczmarek (Kaczmarek 2002); prace magisterskie – Ewy Pupek *Bułgarzy–ogrodnicy w Poznaniu. Procesy adaptacji w nowych warunkach przyrodniczych i społeczno-kulturowych* (promotor: Zbigniew Jasiewicz) (Pupek 1987) oraz Iwony Witkowskiej *Elementy kultury bułgarskiej we współczesnym życiu rodzin bułgarsko-polskich w Poznaniu* (promotor: Zbigniew Jasiewicz) (Witkowska 1987); jak również opracowania: *Kompetencja komunikacyjna bułgarskich użytkowników języka polskiego (aspekt glottodydaktyczny)* Magdaliny Mitrevej (Mitreva 2012), *Bułgarskie błędy ortograficzne w języku polskim i ich podłoże* Anny Kijewskiej (Kijewska 2002), *Bułgarzy w Poznaniu* Marioli Walczak–Mikołajczakowej (Walczak–Mikołajczakowa 2020). Wciąż brakuje jednak badań nad zachowaniami językowymi dzieci z rodzin mieszanych. Jednym z powodów takiego stanu rzeczy jest to, że naturalna dwujęzyczność dziecięca stanowi stosunkowo nowy obszar w badaniach nad bilingwizmem. Lingwiści najczęściej koncentrują się na procesie przyswajania języka kraju osiedlenia, rzadziej analizują zmiany w języku ojczystym migrantów, a jeszcze rzadziej – sytuację językową kolejnego pokolenia. W bułgarskiej literaturze naukowej przeważają badania o charakterze dydaktycznym,

dotyczące metod nauczania i problemów edukacyjnych dzieci dwujęzycznych, podczas gdy opracowań *stricte* lingwistycznych, socjolingwistycznych czy psycholingwistycznych wciąż brakuje. Ponadto język bułgarski postrzegany jest jako mniej prestiżowy (w porównaniu na przykład z językami zachodnioeuropejskimi), co związane jest zarówno z niższym statusem socjoekonomicznym jego użytkowników, jak i z marginalną pozycją w polskim systemie edukacyjnym. Jako język mniejszościowy, używany przede wszystkim w sferze rodzinnej, traktowany jest raczej jako język dziedzictwa (Ilieva–Cygan 2024: 22).

2. Język odziedziczony a dwujęzyczność

Pojęcia *język odziedziczony* (dalej: JOD) czy *język dziedzictwa* (*heritage language*) zostały wprowadzone do polskiej literatury przedmiotu przez Ewę Lipińską i Annę Seretny, które definiują je w następujący sposób:

W polskiej nomenklaturze najbliższym odpowiednikiem *heritage language* jest język *domowy*, czyli mówiony, zawężony do tematów związanych ze sprawami życia codziennego, rodzinnego, stanowiący odmianę języka *etnicznego*, którego jako rodowitego (ojczystego) używają obecnie lub używali w przeszłości członkowie jakiejś społeczności. Pojęcie to nie oddaje jednak w pełni historyczno-kulturowo-emocjonalnej głębi tkwiącej w znaczeniu *heritage* (dziedzictwo – tradycja – tożsamość), dlatego bardziej adekwatna wydaje się nazwa *język odziedziczony* (w sensie: *potomny, sukcesyjny*), która łączy wartości rodzinne i bogactwo spuścizny narodowej (Lipińska, Seretny 2012a: 21).

Język odziedziczony badaczki utożsamiają z pojęciem *język ojczysty jako drugi* (JOJD). Oba terminy odnoszą się do używania języka ojczystego w warunkach emigracyjnych, czyli w otoczeniu, w którym dominującym i oficjalnym kodem komunikacji jest inny język. Proces jego przyswajania przebiega naturalnie, głównie w drodze kontaktu słuchowo-ustnego, a jego podstawową funkcją jest zaspokajanie elementarnych potrzeb porozumiewania się. JOJD stanowi również ważny nośnik więzi z krajem pochodzenia, tradycją narodową i tożsamością kulturową. Niemniej zakres jego użycia, kontekst oraz pełnione funkcje są znacznie bardziej ograniczone w porównaniu z językiem pierwszym lub funkcjonalnie pierwszym (zob. Cieszyńska 2006). W rezultacie język ten zyskuje cechy zbliżone do języka obcego, którego zastosowanie sprowadza się zazwyczaj do określonych

sfer, takich jak praca zawodowa, podróże czy edukacja za granicą (Lipińska, Seretny 2012b: 31):

Zdaniem Fishmana (2001), terminu *język odziedziczony* można używać w stosunku do:

- *języków imigrantów*, którzy osiedlili się w danym kraju (np. tureckiego w Niemczech);
- *języków natywnych* na danym terytorium, które są zagrożone wymarciem wskutek relokacji użytkowników (np. języka karaczajsko-bałkarskiego w Rosji) czy kolonizacji terenów (np. języka navaho w USA);
- *języków osadników/kolonizatorów*, którzy podbili dane terytorium, osiedlili się na nim i w dalszym ciągu je zamieszkują jako mniejszości (np. francuskiego w Maroku) (Lipińska, Seretny 2019: 289).

Jak wspomniano powyżej, JOD jest wykorzystywany przede wszystkim do komunikacji w środowisku domowym i pozostaje pod silnym wpływem języka kraju osiedlenia, przybierając cechy pośrednie między językiem ojczystym a obcym (Lipińska, Seretny 2019: 289). Użytkownicy języka odziedziczonego charakteryzują się ograniczoną znajomością gramatyki – znają tylko część konstrukcji, a stosowane formy bywają błędne, często wskutek interferencji z językiem kraju zamieszkania. Zasób słownictwa użytkowników JOD obejmuje głównie najczęściej używane, potoczne wyrazy, co powoduje nieporadność w wypowiedziach oraz niewystarczające nasycenie treścią, a jednocześnie widoczny jest wpływ języka kraju osiedlenia. Wymowa często częściowo odzwierciedla język otoczenia, podobnie jak intonacja. Umiejętności pisemne pozostają słabo rozwinięte, a teksty pisane zazwyczaj odzwierciedlają język mówiony. Komunikacja ograniczona do sfery rodzinnej prowadzi do niedoborów w zakresie kompetencji socjolingwistycznych i pragmalingwistycznych (Lipińska, Seretny 2019: 290).

Poziom znajomości języka odziedziczonego jego użytkowników zależy od szeregu czynników, między innymi od miejsca urodzenia (czy jest to kraj pochodzenia rodziców, czy kraj osiedlenia), od przynależności etnicznej rodziców (czy oboje rodzice są imigrantami, a także od tego, czy jest to małżeństwo mieszane, w którym jedno z rodziców jest rodzimym użytkownikiem języka kraju osiedlenia), od języków używanych do komunikacji w rodzinie (czy jest to tylko JOD, czy komunikacja jest dwujęzyczna), od faktu uczenia bądź nieuczenia do szkoły JOD w kraju

osiedlenia, od stopnia kontaktu użytkowników JOD z nosicielami rodzimymi tego języka w kraju pochodzenia. Użytkownikami języka odziedziczonego są również dzieci wychowywane w tak zwanej dwujęzyczności naturalnej. Występuje ona w sytuacji, gdy dziecko od urodzenia ma codzienny kontakt z dwoma językami w rodzinie, przy czym nauka jednego z nich przebiega w sposób niezorganizowany. W literaturze przedmiotu odpowiednikiem dwujęzyczności naturalnej jest wczesna dwujęzyczność dziecięca typu jednoczesnego. Należy ją odróżnić od dwujęzyczności sukcesywnej, gdy drugi język dzieci nabywają dopiero podczas edukacji przedszkolnej lub szkolnej w obcym kraju (Wróblewska–Pawlak 2013: 89). Lipińska i Seretny zwracają uwagę na to, że w przypadku dwujęzyczności naturalnej jednostka posługuje się językiem mniejszościowym (odziedziczonym, innym niż język kraju zamieszkania) w rodzinie, wśród społeczności imigracyjnej, w spontanicznych rozmowach i interakcjach słuchowo-ustnych. Równocześnie wykorzystuje ona język dominujący (kraju zamieszkania) we wszystkich dziedzinach życia poza sferą prywatną. W takim przypadku osoba korzysta z obu języków w celach komunikacyjnych, natomiast w celach poznawczych używa tylko jednego z nich (Lipińska, Seretny 2019: 293).

Dwujęzyczność naturalną należy odróżnić od dwujęzyczności kognitywnej, która powstaje w wyniku systematycznego, wspomaganego nauką przyswajania obu języków. Obejmuje ona swobodne i częste posługiwanie się wszystkimi sprawnościami językowymi w obu językach, w różnych sytuacjach i z różnymi rozmówcami. Jest również związana z bliskim kontaktem z obiema kulturami i możliwością ich doświadczenia. Taki rodzaj dwujęzyczności może się rozwijać dzięki uczestnictwu w zajęciach szkoły sobotniej lub innych formach edukacji uzupełniającej, codziennej komunikacji w języku mniejszościowym i tym podobnych. Natomiast język kraju zamieszkania jest przyswajany w najbliższym otoczeniu i nauczany w lokalnych szkołach, w których dziecko dwujęzyczne realizuje swoje obowiązki edukacyjne. Podsumowując, można stwierdzić, że głównymi cechami bilingwizmu kognitywnego są: używanie obu języków zarówno w komunikacji, jak i w nauce, a także znajomość obu kodów językowych w wersji mówionej i pisanej (Lipińska, Seretny 2019: 293). Sytuacja językowa kolejnych pokoleń imigrantów może więc być różna w zależności od stosowanych w rodzinie strategii wychowywania językowego.

3. Bułgarski język odziedziczony w Polsce

Niejednokrotnie języki dziedzictwa były marginalizowane, a nawet oceniane negatywnie. Współcześnie jednak w większości państw zyskują one coraz silniejszą pozycję w systemach edukacyjnych i w polityce oświatowej, co wiąże się z odchodzeniem od wymogu asymilacji imigrantów na rzecz podejścia integracyjnego. Sytuacja języka kolejnych pokoleń bułgarskich imigrantów w Polsce pozostaje w dużym stopniu niezbadana, a język bułgarski zajmuje marginalną pozycję w systemie edukacyjnym Polski. Wynika to najprawdopodobniej ze wspomnianego powyżej braku statusu mniejszości narodowej Bułgarów w Polsce oraz z postrzegania języka bułgarskiego jako mniej prestiżowego. W niniejszym artykule chciałabym podjąć próbę ogólnej charakterystyki użytkowników bułgarskiego języka odziedziczonych w Polsce oraz przybliżyć strategię i praktyki językowe, które Bułgarzy oraz osoby bułgarskiego pochodzenia mieszkający w Polsce stosują (świadomie lub nie) w celu zachowania i przekazania języka bułgarskiego kolejnemu pokoleniu.

Badanie przeprowadzono na podstawie anonimowej ankiety internetowej, składającej się z 31 pytań (otwartych bądź jedno-/wielokrotnego wyboru) i skierowanej do rodziców dzieci, dla których język bułgarski jest językiem odziedziczonym. Wykaz pytań oraz możliwych odpowiedzi zawiera poniższa tabela.

Tabela 1. Ankieta: Dwujęzyczne dzieci pochodzenia bułgarskiego

	Pytanie	Możliwe odpowiedzi
1	Jakiej jest Pan/Pani narodowości?	Odpowiedź otwarta
2	Od kiedy mieszka Pan/Pani w Polsce?	Odpowiedź otwarta
3	W jakim polskim mieście Pan/Pani mieszka?	Odpowiedź otwarta
4	Jakiej narodowości jest Pana/Pani partner/partnerka?	Odpowiedź otwarta
5	Ile ma Pan/Pani dzieci?	1 / 2 / 3 / Inne: ...

6	W jakim wieku jest/są Pana/Pani dziecko/dzieci?	Odpowiedź otwarta
7	Czy rozmawia Pan/Pani ze swoim dzieckiem/dziećmi po bułgarsku?	Tak / Nie / Czasami
8	Od kiedy rozmawia Pan/Pani z dzieckiem/dziećmi po bułgarsku?	Od urodzenia / Od późniejszego etapu (od kiedy? ...)
9	W jakim języku Pana/Pani partner/partnerka rozmawia z dzieckiem/dziećmi?	Odpowiedź otwarta
10	W jakim języku rozmawia Pan/Pani z partnerem/partnerką?	Odpowiedź otwarta
11	W jakim języku odbywa się komunikacja, kiedy cała rodzina jest razem?	Po bułgarsku / Po polsku / W innym języku / Mieszkamy różne języki
12	Gdzie urodziło/urodziły się dziecko/dzieci?	Odpowiedź otwarta
13	Od ilu lat dziecko/dzieci mieszka/mieszkają w Polsce?	Odpowiedź otwarta
14	Czy dziecko/dzieci chodzi/chodzą do polskiej szkoły?	Tak / Nie
15	W jakim języku dzieci rozmawiają między sobą?	Odpowiedź otwarta

16	<p>Jaką strategię językową stosują Państwo w swojej rodzinie? (W jakim języku zwraca się Pan/Pani do dziecka/dzieci? A Pana/Pani partner/partnerka?)</p>	<p>Każdy mówi w swoim ojczystym języku (bez wyjątków) / Każdy mówi w swoim ojczystym języku (z wyjątkami) / Rozmawiamy z dziećmi tylko po polsku / Rozmawiamy z dziećmi po angielsku / Rozmawiamy z dziećmi w innym języku (w żadnym z wymienionych powyżej) / Rozmawiamy z dziećmi po bułgarsku tylko w Bułgarii / Rozmawiamy z dziećmi po bułgarsku tylko w obecności innych Bułgarów / Rozmawiamy z dziećmi po bułgarsku tylko w weekendy lub w innych wybranych okresach</p>
17	<p>Jak często dziecko/dzieci jeździ/jeżdżą do Bułgarii?</p>	<p>Raz w roku / Dwa razy w roku / Kilka razy w roku / Raz na kilka lat / Nigdy</p>
18	<p>W jakim języku dziecko/dzieci rozmawia/ją z rodziną w Bułgarii?</p>	<p>Po bułgarsku / Po angielsku / W innym języku / Brak wspólnego języka (rodzic tłumaczy)</p>
19	<p>Czy dziecko/dzieci chodzi/chodzą do bułgarskiej szkoły w Polsce?</p>	<p>Tak / Nie</p>
20	<p>Czy dziecko/dzieci ma/mają obywatelstwo bułgarskie?</p>	<p>Tak / Nie / Nie wszystkie</p>
21	<p>Czy dla Pana/Pani jest ważne, żeby dziecko/dzieci dobrze znało/znały język bułgarski?</p>	<p>Tak, bardzo / Tak / Nie / Jest mi to obojętne</p>
22	<p>Czy dla Pana/Pani jest ważne, żeby dziecko/dzieci identyfikowało/y się przynajmniej w jakimś stopniu jako Bułgar/Bułgarka?</p>	<p>Tak / Nie / Jest mi to obojętne</p>

23	Czy dla Pana/Pani jest ważne, żeby dziecko/dzieci znało/y kulturę i historię Bułgarii?	Tak / Nie / Jest mi to obojętne
24	Czy rozmawia Pan/Pani z dzieckiem/dziećmi po bułgarsku poza domem?	Tak, to dla mnie naturalne / Tak / Nie, wstydzę się / Nie
25	Czy spotkał/a się Pan/Pani z nietolerancją ze strony Polaków z powodu rozmawiania z dziećmi po bułgarsku w ich obecności?	Tak, często / Tak, rzadko / Nie
26	Czy dziecko/dzieci ogląda/oglądają filmy po bułgarsku?	Tak, często / Tak, rzadko / Nie
27	Czy dziecko/dzieci czyta/czytają książki po bułgarsku?	Tak, często / Tak, rzadko / Nie / Jedno tak, drugie nie
28	W jakim języku dziecko/dzieci pisze/piszą wiadomości SMS?	Po bułgarsku (cyrylicą) / Po bułgarsku (literami alfabetu łacińskiego) / Po polsku / W innym języku / Moje dzieci są za małe i nie mają telefonu
29	Czy dziecko/dzieci ma/mają świadomość pochodzenia bułgarskiego?	Tak / Nie / Trudno powiedzieć
30	Czy dziecko/dzieci ma/mają świadomość, że są dwujęzyczne?	Tak / Nie / Trudno powiedzieć
31	Czy dziecko/dzieci rozmawia/ją z Panem/Panią po bułgarsku, kiedy nie chce/chcą, żeby inni rozumieli?	Tak / Nie / Tylko niektóre dzieci

3.1. Krótka charakterystyka respondentów

W badaniu ankietowym wzięło udział 29 respondentów, w tym: 23 osoby narodowości bułgarskiej, 3 osoby narodowości mieszanej (polsko-bułgarskiej) oraz 3 osoby narodowości polskiej, co przekłada się na około 1% liczby obywateli Bułgarii mieszkających w Polsce, podanej w (przywołanych już powyżej) danych Europejskiego Urzędu Statystycznego Eurostat. Jako miejsce zamieszkania respondenci wskazali następujące miasta: Warszawa (14 osób), Kraków (4 osoby), Poznań (2 osoby) oraz Wrocław, Łódź,

Katowice, Krosno, Żyrardów, Świebodzin, Sosnowiec, Żywiec i wieś Zembrzyce – odpowiednio po 1 osobie. Deklarowany okres zamieszkiwania ankietowanych na terytorium Polski obejmuje przedział od całego życia („od urodzenia”) do trzech lat, mamy więc do czynienia nie tylko z imigrantami, lecz także z przedstawicielami kolejnego pokolenia imigrantów. Wśród uczestników badania jest 17 rodzin mieszanych bułgarsko-polskich, 4 rodziny w całości bułgarskie, 3 rodziny, w których jeden z partnerów/rodziców jest narodowości bułgarsko-polskiej, a drugi jest Polakiem/Polką, 2 rodziny mieszane bułgarsko-angielskie, 1 rodzina, w której jeden partner/rodzic jest narodowości bułgarskiej, a drugi jest narodowości bułgarsko-polskiej, 1 rodzina, w której jeden partner/rodzic jest narodowości bułgarskiej, a drugi jest narodowości ukraińskiej i 1 rodzina, w której oboje partnerów/rodziców deklaruje narodowość polską (przy czym z dalszej części ankiety pośrednio wynika, że jeden z partnerów/rodziców ma pochodzenie bułgarskie). Zdecydowana większość respondentów, tj. 18 osób, posiada dwoje dzieci, następnych 7 osób – jedno dziecko, 2 osoby – troje dzieci, 1 osoba – czworo dzieci i 1 osoba – sześcioro dzieci. Badanie obejmuje zatem 58 użytkowników bułgarskiego języka odziedziczonego. Niektórzy z ankietowanych (6 osób) mają już dorosłe dzieci (w wieku odpowiednio 19, 21, 22, 23, 30, 35, 38 i 44 lat), wiek pozostałych dzieci mieści się w przedziale od 1 roku i 9 miesięcy do 18 lat. Biorąc pod uwagę kryterium miejsca urodzenia i okresu zamieszkania dzieci respondentów w Polsce, można wyodrębnić trzy grupy:

- a) dzieci urodzone i/lub mieszkające od urodzenia w Polsce – 39 osób;
- b) dzieci urodzone w Bułgarii, lecz mieszkające w Polsce od 1 roku życia (tj. od okresu niemowlęcego) – 3 osoby;
- c) dzieci urodzone w Bułgarii lub krajach trzecich, lecz mieszkające w Polsce odpowiednio od wieku między 3. a 6. roku życia (tj. od okresu przedszkolnego) – 7 osób; od wieku między 7. a 12. rokiem życia (tj. od okresu szkolnego) – 8 osób; oraz od wieku między 13. a 18. rokiem życia (tj. od okresu dojrzewania) – 1 osoba.

Z powyższego podziału wynika, że większość dzieci respondentów przyswajała język bułgarski od początku swojego życia w warunkach emigracyjnych, tj. w otoczeniu, w którym dominującym i oficjalnym kodem komunikacji jest inny język, w tym wypadku język polski. Nie bez znaczenia jest też fakt, że przedstawiciele pierwszych dwóch grup dorastają

w rodzinach mieszanych, polsko-bułgarskich (z jednym wyjątkiem – rodziny bułgarsko-angielskiej), co również sprzyja większemu oddziaływaniu języka polskiego na bułgarski język odziedziczony dzieci.

3.2. Strategie wychowania językowego dzieci respondentów

Proces wychowania dzieci dwujęzycznych wymaga od rodziców znacznego nakładu pracy, konsekwencji oraz świadomego doboru strategii językowych. W literaturze przedmiotu opisano szereg metod, których stosowanie bywa nie zawsze w pełni intencjonalne. Najczęściej rekomendowaną strategią jest strategia *jedna osoba – jeden język*, szczególnie przydatna w rodzinach mieszanych. Polega ona na tym, iż każdy z rodziców konsekwentnie posługuje się wobec dziecka własnym językiem ojczystym, co sprzyja równoczesnemu i naturalnemu przyswajaniu obu systemów językowych (Wróblewska–Pawlak 2013: 93). Alternatywne strategie, zwykle oceniane jako mniej skuteczne, to między innymi: *strategia miejsca* – przypisanie jednego języka do przestrzeni domowej, a drugiego do środowiska zewnętrznego, *strategia czasu* – używanie języków w określonych przedziałach czasowych (na przykład w dni powszednie i w weekendy), *strategia przemienna* – naprzemienne posługiwanie się językami przez dłuższe, na przykład roczne okresy (Kurcz 2000: 178). Skuteczność każdej z tych metod zależy przede wszystkim od konsekwencji rodziców. W praktyce rzadko są one stosowane w formie „czystej”, zwłaszcza strategia osoby, gdyż dla rodzica dwujęzycznego lub posługującego się językiem innym niż otoczenie może być to bardzo trudne. Jak podkreśla Wróblewska–Pawlak, wychowanie dzieci dwujęzycznych w rodzinach o różnej przynależności kulturowo-językowej może być procesem bardziej złożonym niż w środowiskach migracyjnych. Wymaga bowiem nie tylko determinacji i systematyczności, lecz również pozytywnego nastawienia wobec języka i kultury partnera oraz akceptacji różnic kulturowych (Wróblewska–Pawlak 2013: 94).

Wyniki przeprowadzonego badania pokazują, że wśród osób ankietowanych zdecydowana większość (22 z 29 respondentów) rozmawia z dziećmi po bułgarsku; 6 z 29 respondentów twierdzi, że rozmawia z dziećmi po bułgarsku tylko czasami, a jedna osoba nie rozmawia z dziećmi po bułgarsku w ogóle. Wszyscy uczestnicy badania, którzy mówią do swoich dzieci w języku bułgarskim, deklarują, że robią to od samego początku, czyli od urodzenia dzieci. Można natomiast zauważyć różnice w obranych

przez respondentów strategiach przekazywania języka dziedzictwa: tylko w siedmiu rodzinach mieszanych każdy z rodziców zwraca się do dzieci w swoim języku ojczystym konsekwentnie, bez wyjątków; w dwóch rodzinach polsko-bułgarskich partner respondenta komunikuje się z dziećmi zarówno w języku bułgarskim, jak i polskim – naprzemiennie; w czterech rodzinach mieszanych każdy z rodziców mówi do dzieci w swoim języku ojczystym, ale robione są wyjątki (nie wskazano jakie); w czterech rodzinach polsko-bułgarskich rodzic o pochodzeniu bułgarskim deklaruje, że mówi do dzieci w języku bułgarskim tylko w Bułgarii, w obecności innych Bułgarów i w określonych przedziałach czasowych; w trzech rodzinach polsko-bułgarskich rodzic o pochodzeniu bułgarskim deklaruje, że mówi do dzieci w języku bułgarskim tylko w Bułgarii i w obecności innych Bułgarów; w jednej rodzinie polsko-bułgarskiej rodzic o pochodzeniu bułgarskim rozmawia z dziećmi w języku bułgarskim tylko w Bułgarii; w jednej rodzinie polsko-bułgarskiej rodzic o pochodzeniu bułgarskim rozmawia z dzieckiem w języku bułgarskim tylko w wybranych przedziałach czasowych; w dwóch rodzinach mieszanych respondenci deklarują, że oboje rodziców mówi do dzieci tylko w języku polskim³; w jednej rodzinie mieszanej (polsko-ukraińskiej) rodzic o pochodzeniu bułgarskim deklaruje, że nie rozmawia z dziećmi w języku bułgarskim w ogóle.

Ciekawa jest sytuacja językowa czterech rodzin, w których oboje rodzice są Bułgarami – w dwóch z nich komunikacja z dziećmi odbywa się tylko w języku bułgarskim, a w pozostałych dwóch poza językiem bułgarskim czasami do komunikowania się używany jest język angielski bądź inny. 22 osoby ankietowane deklarują, że rozmawiają z dziećmi w języku bułgarskim również poza domem, natomiast pozostałych 7 respondentów tego nie robi, w tym jeden z nich zaznaczył, że powodem jest wstyd⁴. Z przeprowadzonego badania wynika, że tylko 24% ankietowanych stosuje strategię *jedna osoba – jeden język*, aż 59% – *strategię przemienną i/lub strategię czasu*, a 21% – *strategię miejsca*.

Ważne z punktu widzenia podtrzymywania i kształtowania się języka odziedziczonego są też inne aspekty komunikacji językowej w rodzinie,

³ W ankietach tych dwóch respondentów zauważalna jest pewna niekonsekwencja: jednocześnie zaznaczyli oni, że czasami mówią do dzieci w języku bułgarskim oraz że oboje z partnerem mówią do dzieci tylko w języku polskim.

⁴ Jedna z tych siedmiu osób nie mówi do dzieci w języku bułgarskim w ogóle.

jak na przykład to, w jakim języku rozmawiają ze sobą rodzice, dzieci oraz wszyscy członkowie rodziny razem. W przypadku 38% ankietowanych komunikacja między partnerami odbywa się w języku polskim (11 rodzin); 21% respondentów deklaruje komunikację z partnerem/partnerką w dwóch językach – polskim i bułgarskim (6 rodzin); 14% ankietowanych rodziców rozmawia ze sobą w języku bułgarskim (są to 4 rodziny, w których oboje z rodziców są Bułgarami); w przypadku 10% respondentów komunikacja odbywa się w języku angielskim (3 rodziny); 7% rozmawia w trzech językach – polskim, angielskim i bułgarskim (2 rodziny); w trzech pozostałych rodzinach do komunikacji rodzice używają odpowiednio: polskiego i angielskiego (1 rodzina), polskiego i rosyjskiego (1 rodzina) oraz rosyjskiego i ukraińskiego (1 rodzina) – w sumie 10% respondentów. Podział procentowy języków, w których odbywa się komunikacja w sytuacjach, kiedy cała rodzina przebywa razem, prezentuje się następująco: w 31% przypadków mieszane są różne języki (nie wskazano, jakie – 9 rodzin); w 24% przypadków jest to język polski (7 rodzin, wszystkie mieszane polsko-bułgarskie z wyjątkiem jednej); w 17% przypadków jest to język polski i bułgarski (5 rodzin, wszystkie mieszane polsko-bułgarskie); w 14% przypadków jest to język polski i inny (4 rodziny, wszystkie mieszane polsko-bułgarskie); w 7% przypadków jest to język bułgarski (2 rodziny, w całości bułgarskie) i w 7% przypadków są to język bułgarski i inny (2 rodziny, w całości bułgarskie).

Pytanie o język komunikacji między rodzeństwem nie dotyczy 7 respondentów, którzy posiadają jedno dziecko. W pozostałych przypadkach mamy następujące warianty: w 13 rodzinach (45%), w których jeden z rodziców jest narodowości polskiej, a drugi bułgarskiej lub polsko-bułgarskiej, dzieci rozmawiają ze sobą tylko w języku polskim; w 3 rodzinach, również mieszanych polsko-bułgarskich (10%), dzieci komunikują się ze sobą w dwóch językach – polskim i bułgarskim; w 2 rodzinach (bułgarskiej i bułgarsko-angielskiej – 7%) dzieci rozmawiają ze sobą w języku bułgarskim i angielskim; w 2 rodzinach (7%), w których oboje rodzice są Bułgarami, dzieci rozmawiają ze sobą w języku bułgarskim; w 1 rodzinie (bułgarsko-angielskiej – 3%) dzieci komunikują się ze sobą w języku angielskim, a w 1 rodzinie bułgarsko-ukraińskiej – 3%) – w języku rosyjskim i ukraińskim. Już na podstawie tej niewielkiej liczby zbadanych osób widać pewną tendencję, jaką jest używanie języka dominującego, tj. języka kraju

osiedlenia, do komunikacji między dziećmi – są to dzieci w swojej większości urodzone i od urodzenia mieszkające w Polsce.

3.3. Inne czynniki wpływające na rozwój języka odziedziczonych respondentów

Oprócz strategii przekazywania drugiego języka ojczystego dzieciom w sytuacji dwujęzycznej wpływ na rozwój tego języka ma szereg czynników, które mogą go wspomagać bądź hamować. Istotnymi czynnikami wzmacniającymi motywację i efekty przyswajania języka mniejszościowego są zarówno waloryzowanie tego języka oraz kultury kraju pochodzenia rodzica imigranta, jak i zapewnienie dostępu do tego języka „poprzez wizyty w kraju, kontakt z dziadkami i rówieśnikami będącymi rodzimymi użytkownikami języka ojczystego imigranta/imigrantów, uczestnictwo w kulturze symbolicznej” (Wróblewska–Pawlak 2014: 243). Bardzo pomocny jest udział w zajęciach szkoły sobotniej lub innych formach edukacji uzupełniającej. W Polsce taką możliwość daje Szkoła Bułgarska im. Dory Gabe w Warszawie, która ma swoją filię w Krakowie oraz zapewnia edukację zdalną osobom zainteresowanym z innych polskich miast. Rozwój JOD dziecka można wspierać również poprzez czytanie książek, słuchanie piosenek, oglądanie filmów, uczenie się rymowanek i wycieczek czy korzystanie z gier komputerowych.

Jednym z ważnych czynników hamujących motywację przekazywania oraz rozwój drugiego języka ojczystego jest doświadczanie nietolerancji i deprecjonowania przynależności kulturowej, kraju pochodzenia, kultury i języka imigranta czy dzieci imigrantów ze strony mieszkańców kraju osiedlenia (w tym wypadku – Polaków). Z niniejszego badania wynika, że osoby ankietowane zapewniają swoim dzieciom, w mniejszym lub większym stopniu, kontakt z krajem pochodzenia. 49% respondentów (tj. 14 osób) wskazało, że ich dzieci jeżdżą do Bułgarii raz w roku, 17% (5 osób) – kilka razy w roku, 17% (5 osób) – dwa razy w roku i również 17% (5 osób) – raz na kilka lat. Podczas pobytu w Bułgarii 86% procent dzieci ankietowanych komunikuje się z dalszą rodziną w języku bułgarskim, 7% – w języku angielskim, a pozostałych 7% – nie ma wspólnego języka z krewnymi (rodzic tłumaczy). Dzieci większości osób biorących udział w badaniu (19 – 65,5%) uczęszczają na zajęcia do bułgarskiej szkoły sobotniej w Polsce. 10 respondentów (34,5%) twierdzi, że dzieci, które

korzystają już z telefonów komórkowych, piszą do nich wiadomości tekstowe po bułgarsku, używając cyrylicy, a dzieci 4 osób (14%) – po bułgarsku, ale używając liter alfabetu łacińskiego. 55% respondentów (czyli 16 osób) deklaruje, że ich dzieci często oglądają filmy w języku bułgarskim, 14% (4 osób), że rzadko oglądają filmy w języku bułgarskim, a 31% (9 osób) – że ich dzieci nie oglądają filmów w języku bułgarskim w ogóle. Jeśli chodzi o czytanie książek po bułgarsku, najwięcej osób (12 – 41%) deklaruje, że ich dzieci tego nie robią, 38% (11 osób), że zdarza się to rzadko. Jedynie 10,5% (3 osoby) odpowiedziało, że ich dzieci czytają książki w języku bułgarskim często, a pozostałych 10,5% (3 osoby) – że jedno z dzieci czyta, a drugie nie. Zdecydowana większość respondentów, czyli 93% (27 osób), nigdy nie spotkało się z nietolerancją ze strony Polaków, kiedy mówiło do swoich dzieci w języku bułgarskim, a pozostałych 7% (2 osoby) oświadczyło, że owszem, miało do czynienia z nietolerancją, ale rzadko.

Niniejsze badanie nie obejmuje innych sposobów kontaktu z językiem bułgarskim, jak na przykład słuchanie muzyki bułgarskiej, granie w gry komputerowe po bułgarsku czy uczestnictwo w wydarzeniach związanych z kulturą bułgarską poza granicami kraju. Z przedstawionych powyżej danych można natomiast wywnioskować, że większość ankietowanych uwzględnia i stosuje różne dodatkowe sposoby podtrzymywania i rozwijania bułgarskiego języka odziedziczonego swoich dzieci. Bardzo istotny dla tego procesu jest również stosunek rodziców do języka dziedzictwa, który przekazują następnym pokoleniom. W wypadku osób uczestniczących w badaniu da się zauważyć, że jest to dla nich sprawa o dużej wartości i znaczeniu. Wszyscy respondenci deklarują, że chcieliby, żeby ich dzieci znały dobrze język bułgarski, przy czym dla 69% (20 osób) ankietowanych jest to bardzo ważne. Prawie dla wszystkich (z wyjątkiem jednej osoby, której jest to obojętne) jest ważne, żeby ich dzieci identyfikowały się przynajmniej w jakimś stopniu jako Bułgarzy, a dla 100% zapytanych jest istotne, by ich dzieci znały kulturę i historię Bułgarii. Dzieci 72% respondentów (21 osób) posiadają obywatelstwo bułgarskie, dzieci ok. 79,5% (23 osób) ankietowanych mają świadomość swojego bułgarskiego pochodzenia, a dzieci 69% (20 osób) mają świadomość, że są dwujęzyczne. Przeprowadzona analiza wykazała, że dzieci mogą być też świadome określonych korzyści płynących ze znajomości języka odziedziczonego, jak na przykład uciekanie się w rozmowie z rodzicem do języka dziedzictwa w sytuacji,

kiedy nie chcą, żeby osoby trzecie rozumiały przekazywane treści, co czynią wszystkie dzieci 41% respondentów (12 osób) oraz niektóre z dzieci 14% respondentów (4 osoby).

* * *

Celem niniejszego artykułu było przeprowadzenie wstępnej analizy sytuacji bułgarskiego języka odziedziczonego w Polsce oraz próba opisu strategii i praktyk, które osoby pochodzenia bułgarskiego stosują do przekazywania języka dziedzictwa kolejnemu pokoleniu. Przedstawione badanie nie wyczerpuje wszystkich aspektów tego procesu, lecz nakreśla jego pewien zarys i pozwala na wyciągnięcie wstępnych wniosków. Pomimo niewielkiej liczby ankietowani jawią się w większości jako osoby zmotywowane do zachowania języka bułgarskiego w warunkach emigracyjnych oraz starające się zapewnić swoim dzieciom odpowiednie warunki do jego przyswajania i rozwoju. Dzięki opisanym wynikom uwydatnia się potrzeba zwiększenia świadomości rodziców pochodzenia imigranckiego na temat najskuteczniejszych strategii przekazania języka ojczystego jako drugiego w warunkach dwujęzyczności, w której jeden z języków jest jednocześnie językiem dominującym – językiem kraju osiedlenia. Są to między innymi: opisane powyżej strategia *jedna osoba – jeden język*, uczęszczanie do bułgarskiej szkoły sobotniej lub udział w innych formach edukacji uzupełniającej, które zapewniłyby znajomość obu kodów językowych w wersji mówionej i pisanej, a także używanie obu języków zarówno w komunikacji, jak i w nauce, utrzymywanie kontaktu z kulturą i krajem języka odziedziczonego oraz jego rodzimymi użytkownikami. Kolejnym krokiem w kierunku stworzenia pełnego obrazu sytuacji językowej osób pochodzenia bułgarskiego w Polsce będzie przeprowadzenie badań nad ich poziomem znajomości bułgarskiego języka odziedziczonego.

Bibliografia

- Cieszyńska, J. (2006). *Dwujęzyczność, dwukulturowość – przekleństwo czy bogactwo? O poszukiwaniu tożsamości Polaków w Austrii*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- Eurostat, *EU and EFTA citizens who are usual residents in another EU/EFTA country as of 1 January*, 6.05.2025; https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/migr_pop9ctz__custom_17731266/default/table [6 X 2025].

- Fishman, J. A. (2001). 300-Plus Years of Heritage Language Education in the United States. In Payton, J. K. et al. (eds.), *Heritage Languages in America: Preserving a National Resource*. Illinois: Center for Applied Linguistics, 81–99.
- Ilieva–Cygan, Y. (2024). *Wychowanie dwujęzyczne w rodzinie polsko-bułgarskiej*. Warszawa: Dom Wydawniczy ELIPSA.
- Kaczmarek, U. (2002). *Spod znaku Warneńczyka*. Poznań: Ars Nova.
- Kijewska, A. (2002). Bułgarskie błędy ortograficzne w języku polskim i ich podłoże. *Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*, 12, 69–80.
- Kurcz, I. (2000). *Psychologia języka i komunikacji*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Lipińska, E.; Seretny, A. (2012a). *Między językiem ojczystym a obcym. Nauczanie i uczenie się odziedziczonego na przykładzie chicagowskiej diaspory polonijnej*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Lipińska, E.; Seretny, A. (2012b). Szkoła polonijna czy językowa? Szkolnictwo polonijne w perspektywie dydaktycznej. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, 4, 23–37.
- Lipińska, E.; Seretny, A. (2019). Język odziedziczony a dwujęzyczność – o konieczności badań komparatywnych. *Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*, 26, 287–300.
- Mitreva, M. (2012). *Kompetencja komunikacyjna bułgarskich użytkowników języka polskiego (aspekt glottodydaktyczny)*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Pupek, E. (1987). *Bułgarzy–ogrodnicy w Poznaniu. Procesy adaptacji w nowych warunkach przyrodniczych i społeczno-kulturowych* (praca magisterska). Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Sotirov, P. (2011). Wybrane aspekty zachowań językowych Bułgarów zamieszkających w Polsce. *Słupskie Studia Historyczne*, 17, 245–259.
- Walczak–Mikołajczakowa, M. (2020). Bułgarzy w Poznaniu. W: Genew–Puhalewa, I.; Doliński, I. M. (red.), *Polacy i Bułgarzy – 100 lat dialogu*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 61–70.
- Witkowska, I. (1987). *Elementy kultury bułgarskiej we współczesnym życiu rodzin bułgarsko-polskich w Poznaniu* (praca magisterska). Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Wróblewska–Pawlak, K. (2013). Naturalna dwujęzyczność czyli o dwujęzycznym wychowaniu dzieci. *Języki Obce w Szkole*, 1, 88–97.
- Wróblewska–Pawlak, K. (2014). O naturalnej dwujęzyczności i przekazywaniu języka dzieciom w sytuacji imigracji. *LingVaria*, 17, 239–250.

The heritage language of Bulgarians in Poland – a preliminary analysis

Summary

The article conducts a preliminary analysis of the situation of the Bulgarian heritage language in Poland and describes the strategies and practices used by people of Bulgarian origin to pass on their heritage language to the next generation. It presents the profile and language practices of Bulgarian immigrants in Poland through the years, addresses the terms of *heritage language* as well as *natural* and *cognitive bilingualism*, discusses different strategies for bilingual upbringing and factors that support the acquisition of a second native language. The results of the analysis highlight the need to raise awareness among parents of immigrant origin as for the most effective strategies, such as the *one person – one language* strategy, attending forms of supplementary education of the heritage language, maintaining contact with its country, culture, and native speakers, etc.

Yordanka Ilieva-Cygan, doktor nauk humanistycznych w dyscyplinie językoznawstwo, starszy asystent w Instytucie Sławistyki Zachodniej i Południowej Uniwersytetu Warszawskiego. Prowadzi badania nad dwujęzycznością i interferencjami między językiem polskim a językiem bułgarskim zarówno u dzieci, jak i osób dorosłych. Jej zainteresowania naukowe obejmują także zagadnienia języka odziedziczzonego i glottodydaktyki.

e-mail: y.ilieva-cygan@uw.edu.pl

